

Kudrna, Jaroslav

K historickému obsahu Hegelových politických spisů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1974-1975, vol. 23-24, iss. C21-22, pp. [124]-134

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101976>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV KUDRNA

K HISTORICKÉMU OBSAHU HEGELOVÝCH POLITICKÝCH SPISŮ

Přestože byl obecně uznáván za vrcholného myslitele historismu, měl Hegel na buržoazní historiografii vliv poměrně omezený.¹ Jeho současníci, němečtí historikové, o nichž sám neměl příliš vysoké mínění — ve Filozofii dějin je obviňuje z apriorních konstrukcí, které se u nich skrývají za zásadami empirického bádání² — měli negativní poměr k jeho filozofii a ne náhodně právě z jejich řad byl Hegel častován politickými výtkami; tito historikové spatřovali v něm — a to ne zcela neoprávněně — zastřeného stoupence osvícenství či dokonce francouzské revoluce. To je právě pozadí výtek vůči Hegelovi, že svou koncepcí úlohy rozumu v dějinách znásilnil historickou skutečnost. Mezi jeho odpůrce patřili i stoupeni německé historické školy právní, a to přesto, že s ním víceméně mohli sdílet některé představy, spjaté s reformním hnutím Stein-Hardenbergovým. Ale němečtí právní historici, a to nejen typu Savignyho, který stál na pozicích vysloveně protirevolučních a dokonce i protireformních, měli mnohem blíže k Rankovi než k Hegelovi.³ Je pravda, že jistý vliv měl Hegel na historiky v období německého sjednocení, kdy se ukázalo, že kvietistická koncepce, k níž došel Ranke před rokem 1848, nevyhovovala novým úkolům, před nimiž německá vládnoucí třída stanula. Přitom se ale u Droysena, který byl Hegelovým historismem zasažen nejhluběji, setkáváme pouze s některými

¹ Z marxistických pozic se problematiky dotýká J. Streisand ve stati *Hegel und die sozialen Wandlungen seiner Zeit*. Hegeljahrbuch 1970, str. 13, a A. A. Piontkowski, *Hegels Lehre über Staat und Recht und seine Strafrechtstheorie*. Berlin 1960. Ze starší literatury buržoazní má dosud jistou hodnotu práce F. Rosenzweiga *Hegel und der Staat*. 2 sv. Neudruck Aslen 1962, a H. Heller, *Hegel und der Machtstaatsgedanke in Deutschland*. Leipzig—Berlin 1921. Z novějších prací se k problematice vztahuje J. Ritter, *Hegel und die französische Revolution*, přetištěno v *Methaphysik und Politik, Studien zu Aristoteles und Hegel*. Frankfurt 1969; M. Riedel, *Studien zur Hegels Rechtsphilosophie*. Frankfurt 1969; *Bürgerliche Gesellschaft und Staat bei Hegel*. Neuwied 1969; R. K. Hočevar, *Stände und Repräsentation beim jungen Hegel*. München 1968; *Hegel und der preussische Staat*. München 1973.

² G. W. Fr. Hegel, *Philosophie der Weltgeschichte* v *Hegels sämtliche Werke*, edice G. Lasson. Leipzig 1920, str. 169 a násl.

³ Srovnej J. Kudrna, *Historie, filosofie, politika v NSR*. Praha 1964, str. 20 a násl.

prvky jeho historické koncepce; spíše by se dalo říci, že Droysen pouze reaktivizoval některé prvky Hegelovy dějinné filozofie a zasadil je do jiných souvislostí, aby tak získal prostředek proti metodologickým postupům sociologizujícího pozitivismu.⁴ Podobně proti pozitivismu využil některých prvků Hegelovy filozofie i Dilthey. Příznačné ovšem bylo, že i jinak byl vliv Hegela mnohem markantnější u oněch buržoazních historiků, kteří se byli nuceni zabývat dějinami literatury či estetiky, než u těch, kteří se vrátili po vzoru německých buržoazních historiků v devadesátých letech k rankovské metodologii a k rankovské historickomocenské koncepci, která měla v nové podobě vysloveně sloužit zájmům německého imperialismu.⁵ I myslitelé typu Maxe Webera⁶ nešetřili námahou bojovat proti hegelovskému emanatismu a teprve na konci první světové války dospěl E. Troeltsch k názoru, že by i buržoazní historická metodologie mohla využít některých prvků z Hegelovy filozofie proti narůstajícímu vlivu marxismu. Přitom ovšem i v Troeltschově pojetí šlo o Hegela deformovaného, přízpůsobeného tradičním postupům buržoazní německé historické metodologie.⁷ Ale příznačné je, že Troeltschův pokus o „zvědečtění“ historie našel mezi německými buržoazními historiky odezvu až v šedesátých letech tohoto století, kdy se ukázal zřejmý krach pokusu restaurovat novorankovskou metodologii v historiografii.

Hegelem se dosavadní bádání zabývalo především jako filozofem dějin, méně již byl analyzován systém kategorií, kterých používá a které konec konců vytvářejí i konstitutivní součást jeho přednášek o světových dějinách. Tak nebyla doposud zodpovězena otázka, jaké politickoideologické předpoklady je nutno hledat v oněch „prostředcích“, jež ve Filozofii dějin nazývá prostředky uskutečnění (Mittel, Material der Wirklichkeit),⁸ mezi něž řadí stát, právní stav, vztah státu a náboženství, ústavu, život lidu apod. Přitom je zřejmé, že tyto prostředky rozpracoval především ve Filozofii práva.

Že Hegelovo pojetí dějin je svou podstatou neoddelitelné od právních kategorií, je zřejmé na první pohled. Méně se však bere v úvahu skutečnost, do jaké míry Hegel dospěl ke svým právně politickým představám právě rozborem reálných společenských poměrů, ačkoliv věnoval vysloveně několik spisů současné historickospolečenské problematice,⁹ a právě v těchto spisech převažuje prvek historický nad prvkem filozofickým nejmarkantněji. Máme na mysli především spis o ústavě Německa, o jednání sněmu ve Württembersku a o anglickém reformbillu. Mezi badateli je zřejmá tendence tyto spisy nepřeceňovat; jde o názor, který má jisté opodstatnění

⁴ Názorně G. Droysen, *Historik, Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*. München, Berlin 1937.

⁵ J. Kudrna, cit. dílo, str. 149–151.

⁶ M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen 1923, str. 1 a násl.

⁷ J. Kudrna, *Ke kritice historismu E. Troeltsche*. Filosofický časopis, 1961, str. 587 a násl.

⁸ G. W. Fr. Hegel, *Philosophie der Weltgeschichte*, cit. dílo, str. 89 a násl.

⁹ Jde především o tyto spisy: *Die Verfassung Deutschlands, 1802; Verhandlungen in der Versammlung der Landstände des Königreichs Württemberg im Jahre 1815 bis 1817; Über die englische Reformbill*. Cituji podle vydání Lassonova, *Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*. 2. vyd. Leipzig 1923.

v tom, že dva z těchto spisů jsou zaměřeny převážně na německé dějiny a v celkové Hegelově filozofickohistorické koncepci ústředních Hegelových spisů — je to poněkud paradoxní — zaujímají německé dějiny místo skutečně podřadné. Hegel se v nich opírá především o dějiny Francie a pro analýzu buržoazní společnosti bere pak prostředky ze společenských poměrů anglických. Hegel, který bývá vydáván za pruského filozofa, oceňoval, alespoň ve svých raných spisech, Prusko nejméně. Teprve ve Filozofii práva by se daly vésti určité paralely s institucemi reformního Pruska, ale to jsou již dvacátá léta 19. století.¹⁰

Spisy zaměřené na analýzu německých poměrů se odlišují od ostatních Hegelových spisů jasným konkretismem, filozofické kategorie jsou v nich v pravém slova smyslu zaklíněny do empirického materiálu, empirickointerpretující způsob, tedy to, co Hegel ve své stati o přirozeném právu nazývá filozofickoempirickou metodou, má v nich zřejmou převahu. V mnohém se tak Hegel dostává do opozice se svými původními koncepcemi, které formuloval ve svých raně teologickofilozofických spisech,¹¹ stejně jako i s koncepcemi svých spisů pozdějších.

Bylo by ovšem chybné předpokládat, že Hegel zpočátku vycházel z jakési ucelené filozofickohistorické koncepce. Naopak se dá, počínaje teologickofilozofickými ranými spisy, dobře dokázat, že Hegel hledá v dějinách konkrétní odpověď na otázky současnosti, které aktualizovala francouzská buržoazní revoluce.¹² Na mnohé z nich pak hledá odpověď v antice; ne náhodně řeší v raně teologickofilozofických spisech otázku existence antické polis, funkci svobodného náboženství a především v nich objasňuje i úlohu křesťanství v období rozkladu „krásných forem“ antického života.¹³ Právě v raných teologickopolitických spisech se u Hegela objevuje vliv osvícenství nejmarkantněji — celá jeho koncepce úpadku antiky, úlohy, kterou v něm sehrálo křesťanské náboženství, je konstruována především pod vlivem spisu Gibbonova. Hegel ovšem překračuje osvícenství tam, kde sleduje rozklad antické polis ve vztahu v narůstající majetkové diferenciaci, která navodila privatizaci života a ztrátu vědomí obecné mravnosti a nakonec vedla k odcizení institucí „právního stavu“,¹⁴ jemuž právě křesťanství dodalo adekvátní ideologickou formu. Hegelova hodnotící kritéria vůči křesťanství jsou ovšem osvícenská, v křesťanství spatřuje nejen jednu ze základních příčin rozkladu římského imperia, nýbrž i formu ideologie, jež měla zdůvodnit bezmocnost individua. Křesťanství pomáhalo lámat možnost jakéhokoliv odporu proti vládnoucím despotickým poměrům. Dá se ukázat, že právě Hegelova koncepce antické polis byla založena na vědomí rovnosti, s níž přišla francouzská revoluce. Pod vlivem francouzské revoluce a jejího ideového reflexu v německé klasické filozofii mohl Hegel dospět k pojetí významu subjektivní činnosti v dějinách, k myšlence, že státní instituce nejsou něčím organicky daným, nýbrž představují produkt

¹⁰ Současný stav problematiky filosofie práva shrnuje poněkud jednostranně R. K. Hočevár, *Hegel und der preussische Staat*. München 1973.

¹¹ *Hegels theologische Jugendschriften*. Tübingen 1907.

¹² Souhrnně G. Lukács, *Der junge Hegel*. Berlin 1954, str. 47 a násled.

¹³ Doklady přináší K. Rosenkranz, *Hegels Leben*. Berlin 1874, str. 68–70.

¹⁴ *Hegels theologische Jugendschriften*, str. 24.

vlastní lidské činnosti, produkt, který ovšem může vést nezávislou existenci na vědomí svého tvůrce.¹⁵

Hegel není ovšem myslitelem revolučním, spíše od počátku integruje do svého systému realitu porevoluční, ovšem dodejme, že realitu, která by byla bez revoluce nemyslitelná. Přejít do vyslovené fáze myšlení porevolučního se u Hegela projevuje především v novém vztahu ke křesťanství, v němž nyní spatřuje vlastní ideologii buržoazní společnosti a novým poměrem k buržoazní společnosti samotné.¹⁶ Na místo Francie dostává se nyní do popředí Hegelova zájmu Anglie, místo etizující filozofie zaujme politická ekonomie. Přitom ovšem i v tomto „porevolučním období“ není možno u Hegela ignorovat snahu o integraci prvků z předcházejícího období. Jakkoli např. Hegel nyní pozitivněji hodnotí křesťanství, pak se s ním na druhé straně nikdy neidentifikuje, nadále tvrdí, že křesťanské smíření s realitou umožňuje ovládnutí jednotlivce „cizími“ mocnostmi a podporuje prvek mrtvé pasivity. Příznačně ovšem překračuje nyní zřetelněji osvícenské pojetí náboženství, ježto odmítá ideu přirozeného náboženství a spojuje historii náboženství se samostatným vývojem jednotlivých národů. Jako konstitutivní kategorii se do Hegelova myšlení alespoň ve frankfurtském období dostává idea života, který rozráží ztrnulé formy a idea osudovosti. Objevují se tedy kategorie, které se často uvádějí jako doklad pro iracionalizaci Hegelovy filozofie. Fakticky ovšem šlo Hegelovi spíše o to ukázat na neudržitelnost pouhého právně historického přístupu.

Hegelův odklon od moralistně politizující revoluční ideologie se pak mnohem markantněji projeví ve využití anglické politické ekonomie. Hegel tak může překonat styl abstraktních úvah, může dospět až na pokraj pochopení nejbezprostřednější a „nejprimitivnější“ činnosti. Právě pochopení základních kategorií politické ekonomie — byť ovšem poznamenané silně idealistickými rysy — umožnilo Hegelovi překonat apriorismus osvícenské koncepce zespolečenštění. Hegel byl od počátku kriticky zaměřen proti běžné novověké smluvní teorii zespolečenštění a svou dialektikou pána a otroka, na níž založil svou koncepci zespolečenštění, mohl proniknout až k základům anticke společnosti a nakonec podat i pronikavou analýzu buržoazní společnosti. Hegel jako jeden z prvních viděl např. antagonismus mezi kapitálem a prací, aniž ovšem z něho vyvodil náležitě důsledky, domnívá se, že tento protiklad může být odstraněn zásahem státu. Koncepce zespolečenštění, založená na práci, vytváří vlastní rámec celkového pojetí dějin, založeném na realizaci idey svobody v dějinách.¹⁷

Nutno ovšem vidět i jasné meze tohoto pojetí. Předně Hegel nedospěl k ekonomickému vymezení třídní diferenciaci a nepochopil, že stát je produktem rozdělení společnosti na třídy.¹⁸ Přitom jeho fetišizace státu neměla ani tak kořeny v německém pojetí státu jako spíše v obdivu ke státu napoleonského typu — nebyla to tedy pouhá iluze, jež měla prosadit nový, na římskoprávních principech založený typ státu. Tím si je pak možno vysvětlit

¹⁵ Srovnej N. Bobbio, *Hegel und die Naturrechtstheorie*. Filosofický časopis, 1967, str. 322 a násl.

¹⁶ G. W. Fr. Hegel, *Der Geist der Christentums und sein Schicksal. Hegels theologische Jugendsc riften*, str. 273 a násl.

¹⁷ G. W. Fr. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*. Berlin 1949, str. 141 a násl.

¹⁸ G. W. Fr. Hegel, *Jenenser Realphilosophie II*. Leipzig 1931, str. 214–237.

lit, proč i v základních spisech, jež vycházejí z analýzy zcela konkrétních společenských poměrů, má státní a právní hledisko nepochybně prioritu, a to přesto, že se Hegel velmi často staví proti způsobu běžného právníckého nazírání. A právě v tomto směru nám může sloužit jako příklad spis o ústavě Německa z r. 1802,¹⁹ v němž je podána analýza německých poměrů po francouzské revoluci. Předně v něm Hegel odhaluje fikci svaté říše národa německého, mluví o současném německém státu jako o anarchii. Stejně to platí o jeho negativním poměru k zákonům a právu, které pervertovaly; z obecných práv se spíše staly nároky jednotlivých stavů. Podobně je nutno chápat Hegelův výrok, že Německo představuje jakousi směsicí nejrůznějších práv a nároků, že je je možno kvalifikovat jako neexistující stát.²⁰

Již z tohoto vymezení základní tematiky vyplývá, že Hegel přistupuje k empirické historické látce z určitého teoretického aspektu, jinak řečeno, s propracovanou koncepcí státu, jež v sobě tají jak jádro logické, tak historické a v níž markantně vystupuje do popředí buržoazní realita. Stát totiž vymezuje Hegel poněkud osobitou definicí jako množství lidí, které je spojeno obranou celku svého vlastnictví. Za podstatný znak státu pak považuje, že stát musí respektovat svobodu a vlastní vůli občanů. Je zřejmé, že Hegel měl při této definici před očima onu vývojovou formu státu, s níž se mohl setkat v novověké Anglii a hlavně v porevoluční Francii. Tato definice ovšem není zcela nepochybně adekvátní formám státu v méně vyvinutých společnostech, neboť zde stát nepochybně nevylučuje různé stupně závislosti a dokonce i právní nejednotnosti. V tomto směru není bez zajímavosti, že Hegel mluví nejen o formách absolutistického státu, nýbrž i státu lenního.²¹ Vcelku je ovšem zřejmé, že Hegel měl před očima především určitou formu státu porevolučního. Z tohoto hlediska je nutno chápat i důraz, který klade na samosprávné státní orgány; Hegel se jasně stavěl proti tendenci státu vše řídit a realizovat škrtnutím pera. Odmítaje pojetí státu na základě rousseauovské obecné vůle, nevylučoval Hegel spoluúčast občanů v místních samosprávních a v ekonomických záležitostech. Tento model státu pak klade nejen proti revoluční představě státu — Hegel má přitom před očima představu jakobinismu — nýbrž i proti pruské státní praxi. Zcela mylná je tedy představa některých německých buržoazních filozofů a historiků, že by se Hegel orientoval na pruském landrechtu či se zhlédl v osobě Fridricha II. Prusko se mu naopak jeví jako země vyprahlosti, jako mocnost cizí Německu. V souvislosti s Fridrichem II. mluví o efemerní energii, v níž se vzepjal genius jednotlivce.²²

V celkové koncepci státu je snad nejzajímavější myšlenka samosprávy, jejíž subsidiární funkce je nadevše zřejmá. Má zaručit důstojnost osobnosti tam, kde toho není schopen stát, má tak podpořit vlastní ekonomickou iniciativu, neboť podle Hegela stát, který nedůvěřuje občanům, nemůže počítat ani s jejich ekonomickým snažením; stejně by se stát dopustil chyby tehdy, kdyby se pokusil regulovat činnost občanů do důsledků.²³

¹⁹ *Die Verfassung Deutschlands. Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*, str. 1 až 154.

²⁰ Tamtéž, str. 17.

²¹ Tamtéž, str. 20 a násl.

²² Tamtéž, str. 31.

²³ Tamtéž, str. 28.

Hegel přitom zdůvodňuje samosprávu historicky; její kořeny je dlužno hledat v původní předstátní organizaci Germánů, kdy život jednotlivce byl spjat s životem celku.

Pro celkovou historickou Hegelovu koncepci je příznačný presentismus, spjatý se značnou dávkou criticismu, který zaručuje již výše vyčtené pojetí státu. Z hlediska této koncepce představuje každá instituce německé říše v pravém slova smyslu přežitek,²⁴ všude panuje dezorganizace, nekompetentnost ve vedení. Stát se v Německu vlastně rozpadl na řadu dílčích útvarů, které uzurpovaly suverenitu, což zvýšilo celkový stupeň dezorganizace. Jednotná moc vojenská, jednotky, jimiž říše disponuje, jsou spíše na parádu,²⁵ chybí jednotné finančnictví, možnost vybírat cla, stejně jako základní finanční fond. Státu je tak možno přisuzovat pouze vnější formalitu, kdežto realita vlastně souvisí s neexistencí státu. Stát rozhodně neplní žádnou funkci, kterou plnit má, a prakticky jsou v Německu paralyzována všechna opatření, jež mají celospolečenský význam. V tomto směru má smysl i základní Hegelův postřeh, že otázka vztahu jednotlivých částí v rámci říše není otázkou práva, nýbrž politiky.²⁶

Bez zajímavosti není pak Hegelova analýza úlohy stavů při rozkladu státních forem; stavy absorbovaly státní funkce, stejně jako vztahy lenní, čímž se prakticky vymanily z jakékoliv kontroly a začaly vysloveně jednat na vlastní pěst. V tom vidí Hegel protiklad vůči Francii, kde lenních vztahů mohlo být využito k upevnění státní jednoty, kdežto v Německu původní funkce knížat vyřadila možnost využití těchto vztahů z hlediska celoněmeckého státu.²⁷

Z tohoto hlediska není bez zajímavosti Hegelovo hodnocení německých dějin od třicetileté války a vestfálského míru,²⁸ kterým byla podle něho dotvrzena místní dezintegrace Německa a za garanta vnitřních německých poměrů byly určeny cizí mocnosti. Oslabení, jež postihlo Německo v době revolučního vývoje ve Francii, jeví se tak jako pouhé vyvrcholení takto navozeného stavu.

Pro Hegelův kritickohistorický přístup je ovšem typické, že odmítá aplikaci černobílých kritérií, že i v hodnotícím stanovisku usiluje o konkretizaci; ačkoliv například odsuzuje održení německých území Švédskem, pak na druhé straně neopomene pozitivně zhodnotit úlohu, kterou sehrála švédská moc v Německu během třicetileté války a zvláště v Gustavu Adolfovi vidí představitele německé jednoty.²⁹ Stejně konkrétně dovede Hegel zhodnotit i význam náboženských sporů v Německu, které prohloubily tendenci k osamostatnění jednotlivých dílčích státních útvarů.

Hegelova analýza základních historických souvislostí je spjata nejen se stanoviskem hodnotícím, nýbrž i se snahou získat z dějin poznatky obecnějšího dosahu. Platí to např. o zmíněném postřehu, že vztahy mezi osamostatněnými se součástmi v říši se nemohou řešit ve sféře právní, nýbrž politic-

²⁴ Tamtéž, str. 32 a násl.

²⁵ Tamtéž, str. 32 a násl., str. 39 a násl.

²⁶ Tamtéž, str. 52 a násl.

²⁷ Tamtéž, str. 83 a násl.

²⁸ Tamtéž, str. 71 a násl., str. 83 a násl.

²⁹ Tamtéž, str. 89, 107.

ké, v odmítnutí myšlenky obecného mezinárodního práva, ježto to nemůže nabýt platnosti tam, kde neexistuje nějaký reálný nadstátní orgán, který by byl s to posoudit spory mezi jednotlivými státními útvary.³⁰

Jistěže Hegelovo pojetí práva je omezené a ve své podstatě je vázáno na existenci státu a vylučuje tudíž právní regulaci poměrů mezi státy — tuto oblast považuje za oblast politiky — přesto nelze Hegela deklasovat nařčením, že byl jen hlasatelem idejí státního egoismu. Předně Hegel jasně zachytil politický stav, který se vyvinul mezi evropskými státy od období renesance, stav, který byl založen na dezintegraci starších představ císařství a církve. Berou-li se pak v potaz Hegelovy námitky proti kantovské koncepci věčného míru, nebo celé pojetí spravedlivých či nespravedlivých válek, pak nelze na druhé straně nevidět, že se Hegel stavěl otevřeně proti nadřazenosti církevního práva vůči právu pozitivnímu.

Z uvedeného je zřejmé, že Hegelovo hodnocení současných německých poměrů probíhá ve spise o ústavě Německa na základě koncepce státu, kterou si Hegel vytvořil rozбором funkce státní moci v jiných západoevropských zemích, především v Itálii, Francii a Anglii.³¹ Francie podobně jako později u klasiků marxismu, sloužila Hegelovi především jako vzorový model; zde bylo skoncováno s odpůrci státu z řad feudality, zde byla — Hegel má na mysli období kardinála Richelieua — dovršena jednota státu, zde se z protichůdného náboženského principu (hugenotů) nestal princip, který by narušil jednotu státu, zde došlo k likvidaci feudální anarchie. Jakýmsi doplňkem francouzského modelu může pak sloužit Anglie, na níž Hegel zdůrazňuje občanské svobody.

Snad nejvíce paralel k německému vývoji by bylo možno hledat v Itálii.³² I zde existovala řada dílčích státek, které v průběhu dějin pozbyly na významu a nebyly se s to bránit takové hegemoniální mocnosti jakou se stala Francie. Ale na rozdíl od Německa bylo velikou předností Itálie to, že si v díle Machiavelliho svou situaci uvědomila — Machiavelli byl, na rozdíl od myslitelů německých, schopen ukázat, jakými prostředky je možno Itálii sjednotit. Právě v díle Machiavelliho bylo možno reflektovat situaci a nalézt prostředky k jejímu řešení. Naproti tomu Německo zaostalo hluboko za tímto stavem. Hegelovi se musí jevit zcela falešné jak pruské tak revoluční řešení německé otázky. Pokud jde o Prusko, spatřuje v něm, jak již řečeno, cizí mocnost; srovnává je se Švédskem, neboť se zmocnilo neoprávněně celých oblastí Německa. Mluví o něm jako o prototypu státu utlačovatelského, jehož poddaní nemohou hledat oporu ani u císaře ani u místních stavů. Ježto pak odmítá revoluční řešení — mluví v této souvislosti opovržlivě o pokřiku svobody — zdá se mu, že revoluce nebyla s to zajistit svobodu pevnými zákony a reprezentativním systémem — uchyluje se nakonec k několika vágním myšlenkám o „německém“ Theseovi či „německém“ kardinálu Richelieuovi, který by byl s to zajistit jednotu Německa,³³ jíž se je stěží možno nadít od císařství. Podobný názor na jednotu říše není u Hegela ojedinělý. Stačí připomenout myšlenky o Německu,

³⁰ Tamtéž, str. 99 a násl.

³¹ Tamtéž, str. 110 a násl.

³² Tamtéž, str. 113 a násl.

³³ Tamtéž, str. 136 a násl.

vyslovené v pojednání o přirozeném právu,³⁴ kde se vcelku objevuje obdobná argumentace, s tím ovšem rozdílem, že Hegel, byť v abstraktní podobě, uvažuje o revoluční alternativě řešení německých poměrů; v tomto smyslu je dlužno chápat jeho úvahu o násilném přeryvu v dialektice vývoje, který srovnává s výbuchem sopky.

Další Hegelovy spisy, počínaje Systémem mravnosti,³⁵ mají ovšem abstraktnější povahu než spis o ústavě Německa. Současné poměry německé se v nich objevují jen v sublimované podobě. Souvisí to nepochybně s tím, že na rozdíl od období, kdy Hegel posuzoval současný stav kategoriemi historickými a právně politickými, upírá nyní pozornost na sféru ekonomickou a je možno dokonce říci, že v politické ekonomii nalézá nyní v pravém slova smyslu teorii buržoazní společnosti. Ekonomickými kategoriemi tak překonává i řadu představ osvícenské státopědy, jako např. smluvní teorii zespolčenštění. Je si přitom vědom toho, že buržoazní společnost je v podstatě založena na nerovnosti; odtud jeho výrok, že rovnost není ničím jiným než abstrakcí, že v samotném životě máme co dělat především s nerovností, že tedy právě společenská skutečnost je založena na vztahu panství a poddanství. Dokonce se může zdát, že ve spisech, jako je Systém mravnosti, jsou vztahy panství a poddanství a tedy i nerovnosti absolutizovány více než ve Fenomenologii ducha, v níž se dají sledovat různé etapy tohoto vztahu a nakonec vlastně i jeho likvidace, alespoň po stránce právní.

Stopy současných sociálních a ekonomických poměrů můžeme nalézt v Hegelově učení o stavech.³⁶ Je např. zřejmé, že stav, který Hegel nazývá válečníky, není již možno bezprostředně identifikovat s feudály, nýbrž je v něm nutno vidět i odlesk napoleonských válek. Jde o stavy, které musí být vydržovány dvěma dalšími stavy, a to měšťanstvem, stavem, jemuž podle Hegela náleží nejen právní schopnost, nýbrž i vlastnictví a práce, a rolnictvem, jehož celá mravnost je určena vztahem důvěry k prvnímu stavu nebo, jak se vyjadřuje ještě výrazněji v Jenské reálné filozofii, důvěrou a poslušností. Vcelku však nutno vidět, že za stav, který hraje rozhodující úlohu ve společnosti, považuje Hegel měšťanstvo, konkrétně řečeno, řemeslníky a kupce; měšťanstvu přísluší i nejvyvinutější formy myšlení. Dále je zřejmé, že právě v Jenské reálné filozofii se pojetí stavů značně konkretizuje a tím ustupuje poněkud do pozadí platonský charakter pojetí společnosti, s nímž se je možno setkat v Systému mravnosti.³⁷ S touto celou metamorfózou souvisí pak i vysoké ocenění státní filozofie Montesquieuovy, jehož zásluhu spatřuje v tom, že pochopil každou součást společenského dění v celkové totalitě a tak vlastně čelil planému teoretizování těch, kdož chtěli konstruovat náhodné systémy z rozumu.³⁸

Jestliže v období napoleonských válek ustoupila v Hegelově filozofii německá realita skoro úplně do pozadí — základní analýzy nových dějin jsou ve Fenomenologii ducha (z r. 1807) uskutečněny na příkladu Francie — pak

³⁴ G. W. Fr. Hegel, *Über die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts v Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*, str. 409.

³⁵ G. W. Fr. Hegel, *System der Sittlichkeit v Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*, str. 442.

³⁶ Tamtéž, str. 468.

³⁷ G. W. Fr. Hegel, *Jenenser Realphilosophie*, II, str. 257.

³⁸ G. W. Fr. Hegel, *Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*, str. 409.

po r. 1815 nabývá analýza současné německé situace opět na aktuálnosti. Hegel si v této souvislosti nutně musí položit otázku, jak vtělit alespoň některé prvky francouzské revoluce do stavu současných německých států. Je příznačné, že právě v této době se definitivně vzdává myšlenky sjednocení Německa, kterou dříve pojal pod dojmem četby Machiavelliho spisů. Jde ovšem v podstatě o východisko z nouze; Hegelovi se nutně muselo zdát, že stav, který byl navozen vídeňským kongresem, musil chtě nechtě znamenat regres ve srovnání se stavem Německa v období panství Napoleona. Měl obavu, a to ne zcela neoprávněnou, že Německo upadne do starých problémů a že v něm převáží průměrnost. Proto musí kvitovat pozitivně všechny pokusy uschovat alespoň něco pozitivního z období revoluce či reformem, nebo alespoň se vzepřít snahám restaurovat předrevoluční poměry, jak o to usilovaly württemberské stavy.³⁹

Tak se chtě nechtě dostává k představě státu, který nevyklučuje absolutistické tendence, dovede je však omezit samosprávnými orgány. Jde vcelku o představu, která v podstatě, i když na jiném příkladě, odpovídala duchu Stein-Hardenbergových reformem. Jde o optimální variantu státu nemyslitelnou bez předcházejících pětadvacetiletých zkušeností, variantu, která vyvodila závěry z revoluce a napoleonského panství v Německu. Stát jako Württembersko nemůže přitom spoléhat na pomoc z vnějšku, nýbrž vysloveně jen na své vlastní síly, což prakticky znamená, že se musí ve srovnání s předcházejícím obdobím především konstituovat po stránce vnitřní, překonat vše, čím bylo vázáno na stav feudální roztržičnosti, za jejíhož původce je možno považovat stavy.⁴⁰ K tomu je předně zapotřebí zainteresovat na státních záležitostech i širší složky občanů, především ony, které mají majetek a už proto nebudou náchylny podporovat převratné akce, nýbrž budou mít zájem na udržení statu quo. Z celkového kontextu vyplývá, že Hegel má na mysli především představitele měšťanstva, kdežto o feudálech soudí, že jsou spíše nositeli odstředivých tendencí. Tomu pak odpovídá i úloha, kterou Hegel přisuzuje stavům. Na jedné straně není pro úplné omezení jejich práv, na druhé straně však soudí, že je potřeba nalézt způsoby, jak jejich zájmy sloučit se zájmy státu a spatřuje v „diskusi“ prostředek, jímž by bylo možno dosáhnout přeměny stavů v politické strany. Podobná úloha má pak připadnout korporacím a cechům.⁴¹

Z uvedeného vyplývá, že se Hegel nyní musil ostřeji postavit proti představám státu „západního“ typu a vysloveně podotýká, že by nebylo dobré tyto představy přenášet na Německo, neboť země jako Anglie či Francie se liší od německých poměrů stupněm bohatství, zvyky a obecnými zájmy a navíc k tomu ještě i rozsahem. U Hegela se tak více než v předcházejících spisech setkáváme s důrazem na svébytnost německých států a Hegel tak postupně počíná vytvářet kritérium, na základě něhož může postřehnout nedostatky západních států. Tak se u něho setkáváme s poměrně ostrou kritikou francouzského volebního systému⁴² založeného na majetkovém censu. Hegel v této souvislosti mluví o desagregaci společnosti, občané se

³⁹ Tamtéž, str. 160 a násl.

⁴⁰ Tamtéž, str. 159–160.

⁴¹ Tamtéž, str. 148.

⁴² Tamtéž, str. 175.

v takovém případě podobají izolovaným atomům, volební shromáždění figuruje jako obecný agregát, lid se podobá hromadě. Ale na druhé straně je nutno vidět, že Hegel tyto prvky, jež vzešly z buržoazních revolucí, nezavrhuje úplně, spíše by se dalo říci, že v nich hledá vlastní subsidiární moment v rámci stavu a korporací, jinými slovy, koncepci obecného volebního práva slučuje se stavovským uspořádáním společnosti.⁴³

Ze spisu o shromáždění stavů ve Württembergu si můžeme učinit dosti dobrou představu o tom, co je u Hegela možno rozumět pod sporným termínem korporace.⁴⁴ Pro starší dobu, tedy pro období po vestfálském míru, splývají korporace Hegelovi prakticky se stavy – v tomto smyslu je nutno chápat i jeho výrok, že stavy byly v období úpadku státního života jediným prostředkem, který mohl zamezit rozkladu života. Odtud vyplynuly i nedostatky stavů v tomto údobí. Právě v důsledku úpadku státu trpěly stavy neduhem aristokratičnosti, který je nutno v současné době překonat, a to tak, že se stavy začlenění do státního organismu a že se najde prostředek proti svévoli jejich jednání (Garantien gegen Privatsinn und Anmasslichkeit der Stände).⁴⁵ Stavů si např. nesmějí uzurpovat právo schvalovat daně a je vůbec nutné zamezit tomu, aby olupovali stát o to, co mu náleží. Hegel velmi dobře ukázal, že hezké řeči stavů o starém právu v sobě tajily přímo kořistnické cíle na úkor státu a tzv. staré právo přitom mohlo velmi dobře sloužit k nezastřenému feudálnímu vykořisťování. Domáhají-li se stavy svých starých práv, podobají se obchodníkům, kteří hledají majetek z lodí, jež ztroskotala. Stavům tedy přísluší, jak se vyjádřil Hegel později ve Filozofii práva, úloha zprostředkující.⁴⁶ Hegel tedy v období po r. 1815 vypracoval jasná kritéria německého „dílčího státu“ (Der deutsche Eigenstaat), kterým by bylo podle něho možno čelit jak restaurativním, tak revolučním tendencím. Postupně se u něho prosazuje idea, že tyto dílčí německé státy mají prioritu dokonce před státy západoevropskými, jako Anglií a Francií. Hegel tak dospívá k novým formám prakticky konzervativní kritiky poměrů v těchto zemích, která má ovšem značnou výhodu v tom, že jí bylo možno zachytit rozpory vlastní kapitalistické společnosti. Jestliže se v poměru k francouzským dějinám Hegel zaměřuje především na kritiku politických zásad, vzešlých z francouzské revoluce, pak ve svém posledním politickém spise o anglickém reformbillu zůstává věren své tradici a kritizuje anglické poměry především na základě kritérií ekonomických. Anglie se nám tak v Hegelových očích jeví nejen jako země tříště práv, nýbrž i jako země hospodářské korupce. Ze země, jež platila v Německu jako vzor pro reformátory, se stává země nemilosrdného vykořisťování. Anglie podle Hegela stanula před řadou problémů, jež navodila průmyslová revoluce a jež nebyla s to na základě předcházejících politických zkušeností zvládnout. Dokonce ani ve staré německé říši nedosáhla anarchie takového stupně, neboť pokud jde o právo, prosazují se jím v Anglii skoro výhradně jen soukromé zájmy a špinavé výsady peněžní; na místo práva nastoupily prerogativy a soukromé zájmy. Anglie byla tak prakticky

⁴³ Tamtéž, str. 179.

⁴⁴ Tamtéž, str. 197.

⁴⁵ Tamtéž, str. 179.

⁴⁶ *Über die englische Reformbill*, str. 286 a násl.

imunní nejen vůči právní formě, nýbrž i proti revoluci. Zajímavé je, že Hegel právě ze zkušeností, které německé státy vyvodily z revolučního období, zdůrazňuje nyní přednost německého „právního stavu“ před Anglií. Setkáváme se s velmi závažným tvrzením, že kdežto ve Francii byly revoluční ideje formulovány abstraktně, pak v Německu byly obsorbovány organicky a na místo násilí nastoupilo přesvědčení a veřejné mínění.⁴⁷

Hegel pak vysvětluje důvody, proč se v Anglii nemohly ujmout principy revoluce tím, že se zde moc soustředila v rukou těch, kdož měli privilegia. A přitom všem nejde jen o právní stránku problému, která mluví ve prospěch Německa. Tak např. konkrétní náboženský útlak, který provozují Angličané v Irsku, se Hegelovi zdá mnohem větší než v Německu po třicetileté válce a dokonce i v Turecku byl podle něho stupeň tolerance vyšší než v Anglii.⁴⁸ K tomu všemu pak je nutno přičíst nestoudné praktiky velkých držitelů půdy, kteří soustavně z usedlostí vyháněli stovky a tisíce rolníků a aby se nemohli vrátit, dali spálit dokonce i jejich příbytky.⁴⁹ Hegel zřejmě vidí, že se v Anglii průvodní jevy vytváření kapitalistického způsobu života spojily s řadou starších feudálních prerogativ. Aristokracie si přes veškeré mluvení o reformách udržela nadále státní moc, obsadila úřady a soudy a proti jejímu zneužití moci není prakticky odvolání. Anglická aristokracie dokonce neusiluje o zaretušování egoismu svého panství, nepožaduje např., aby představitelé její moci nabyli patričního vzdělání, nýbrž ke všemu stačí původ a bohatství a odmítá studovat vládní metody jiných národů.⁵⁰ A nakonec i reforma, před kterou Anglie stojí, může přijít vhod jen anglické aristokracii, která může těžit ze skutečnosti, že v Anglii panuje přirozený odpor proti rovnosti a nemůže zde dojít k revoluci.

Z rozboru Hegelových politickohistorických spisů tedy názorně vyplývá, že Hegel reagoval bezprostředně nejen na nejdůležitější současné události, nýbrž že mohl na základě této reakce formulovat i řadu základních politikofilozofických kategorií. Předně se ukázalo, že tyto spisy byly zaměřeny k problémům, jak se vyrovnat s neoddiskutovatelným faktem revoluce. Kritizuje-li Hegel revoluci, pak tak činí nikoliv co do výsledku, nýbrž co do jejích metod. Je ovšem přesvědčen, že by bylo bláhové stavět proti revoluci staré předrevoluční instituce. V zásadě stanul Hegel ve všech svých politikoprávních spisech před problémem, jak spojit svobodu vzešlou z revoluce se stávající realitou; domnívá se, že jako východisko může sloužit německý dílčí stát (Eigenstaat), jakási ústavní monarchie, jež se opírá o samosprávu a dovede zajistit právní stav, bez něhož je nemyslitelný ekonomický rozmach. Ne náhodně proto viděl ve státu instituci, jež zajišťuje vlastnictví a zajistit vlastnictví je podle Hegela vlastně totéž jako zajistit svobodu a umožnit uplatnění rozumu. Základem Hegelovy koncepce se tak měl stát historický racionalismus, který je v přímém protikladu k pojetí historické danosti německé historické školy právní. U Hegela je tedy jasná tendence vyrovnat se s buržoazní společností cestou svrchu, shora, a tedy cestou reformem, které využijí určitých výsledků francouzské revoluce

⁴⁷ Tamtéž, str. 322.

⁴⁸ Tamtéž, str. 296.

⁴⁹ Tamtéž, str. 298.

⁵⁰ Tamtéž, str. 301.

a v německých dílčích státech umožní existenci buržoazní společnosti. Hegel není tedy pro jednorázové odstranění feudalismu, nýbrž pro jeho postupné zatlačení, pro změnu funkce feudálních institucí. Že se ovšem kapitalismus nedal vtěsnat do těchto poměrně malých státních útvarů, že musel nutně vést k požadavku národního sjednocení, to Hegel neviděl, stejně jako mu v oblasti ekonomie byla cizí kategorie celonárodního trhu. Historický vývoj šel jinými cestami, než Hegel tušil; jistěže byl s to pochopit dialekticky mnohé podstatné vztahy v minulosti i v době mu současné, stal se však obětí plochého reformismu a evolucionismu pro budoucnost.

ZUM HISTORISCHEN GEHALT VON HEGELS POLITISCHEN SCHRIFTEN

Man kann nicht darüber zweifeln, dass Hegels rechtsgeschichtliche Ansichten von der jeweiligen historischen Lage bedingt wurden. Hegel hat sich selbst zu den zeitgenössischen Ereignissen geäußert, hat sogar einige Schriften, die sich mit der gegenwärtigen Konstellation befassen, verfasst. In seiner historischen Weltkonzeption hat er sich aber vor allem auf englische und französische Geschichte orientiert, während die Schriften, die sich mit der deutschen Situation befassen, ganz konkret orientiert sind. Bei alledem ist Hegel ein Denker, der die nachrevolutionäre Situation reflektiert. Damit ist auch die häufige Benutzung der Kategorien der politischen Ökonomie zu deuten. In Hinsicht auf Deutschland vertritt er die Ansicht, dass das römisch-deutsche Reich der Vergangenheit angehört und die deutsche Misère an den Massstäben der westlichen Staaten zu messen ist. Manche Entwürfe und Gedanken Hegels stehen im Einklang mit den Plänen der damaligen deutschen Reformen. Das lässt sich z. B. an seiner Idee der Selbstverwaltung beweisen.

Was den Auflösungsprozess des deutschen Gesamtstaates anbelangt, so vergleicht er ihn mit ähnlichen Verhältnissen in Italien. Die Italiener wurden sich aber in Werken Machiavellis dieses Prozesses bewusst. Für Deutschland weiss Hegel aber nur wage Vorschläge zu unterbreiten. In den nachfolgenden Schriften treten die deutschen Verhältnisse in den Hintergrund, obwohl sich auch beweisen lässt, dass sich z. B. in dem Ständebegriff des Systems der Sittlichkeit und der Jenenser Realphilosophie die deutschen Zustände widerspiegeln. In der Schrift über die Zustände in Württemberg setzt sich Hegel für das Vernunftrecht der deutschen Kleinstaaten ein, ohne die gesamtdeutsche Lösung zu suchen, aber erst in der Schrift über die englische Reformbill vertritt er einen ausgesprochenen preussischen Standpunkt und mit den Massstäben des preussischen Staates beurteilt er die Lage in England, wobei er den den Klassencharakter der Regierungsmethoden der englischen ruling class teilweise zu enthüllen vermag.